

О ПРАВОПИСУ И ЈЕЗИКУ ПИСАМА ДЕСПОТА ВУКА ГРГУРЕВИЋА

У раду се истражују најважније правописне и језичке одлике четирију писама деспота Вука Гргуревића (у народној традицији познатог под именом Змај-Огњени Вук), упућених турском султану Бајазиту II током 1482. и 1483. године, као и једног писма упућеног 1483. године Бајазитовом војном заповеднику Али-бегу Михалоглуу. Наведена писма значајна су као сведочанство употребе српског језика у дипломатској преписци која је из Угарске од краја 15. века вођена са турским султанима и обласним заповедницима. Претежним одсуством одлика ресавског правописа истраживана писма одступају од главнине повеља и писама деспота Ђурђа Бранковића и његових наследника. С друге стране, употребом српског језика у чијој се основици препознају особине косовско-ресавског дијалекта 15. века, писма деспота Вука Гргуревића успостављају континуитет са повељама и писмима Српске деспотовине и писмима из канцеларија турских султана Мехмеда II и Бајазита II упућеним Дубровнику.

Кључне речи: српски језик, дипломатски језик, деспот Вук Гргуревић, Змај-Огњени Вук, историјска дијалектологија, 15. век.

The paper investigates the most important orthographic and linguistic features of four letters by Despot Vuk Grgurević addressed to the Turkish Sultan Bayezid II during 1482 and 1483, as well as a letter sent in 1483 to Bayezid's military commander Ali Bey Mihalbegović. The aforementioned letters serve as a significant testimony to the use of the Serbian language in the diplomatic correspondence conducted from Hungary with the Turkish sultans and regional commanders in the late 15th century. Due to the predominant absence of the features of Resavian orthography, the letters in question deviate from the majority of the charters and letters of Despot Đurađ Branković and his successors. On the other hand, by using the Serbian language based on the recognizable features of the Kosovo-Resavian dialect of the 15th century, letters by Despot Vuk Grgurević establish a continuity with charters and letters of the Serbian Despotate, along with the letters from the offices of the Turkish sultans Mehmed II and Bayezid II.

Keywords: Serbian, language of diplomacy, Despot Vuk Grgurević, historical dialectology, 15th century.

1. Од деспота Вука Гргуревића, сина слепог Гргура Бранковића и унука деспота Ђурђа Бранковића, у народној традицији познатијег под именом Змај-Огњени Вук, сачувано је до данас пет писама из девете деценије 15. века: 1) писмо султану Бајазиту о миру и пријатељству (5. јун 1482, Купиник), 2) веровно писмо султану Бајазиту II за његовог слугу Мурата (1482–1483), 3) писмо Али-бегу Михалоглуу којим препоручује свога изасланика Јована (1483), 4) веровно писмо султану Бајазиту II за његовог изасланика Мурата (27. јун 1483, Ириг), и 5) писмо султану Бајазиту II о склапању мира (1483).¹ Будући да деспот

¹ Ни у једном од наведених писама у тексту није наведена година настанка. За прва три писма Никола Радојчић (1953–1954: 351) сматра да су настала 1481. године, а као аргумент наводи чињеницу да се у првоме писму помиње султан Бајазит II коме деспот Вук Гргуревић

та Вука Гргуревића приказују „не само као истакнутог крајишког заповедника, већ и као вештог дипломату који је активно учествовао у преговорима који су 1482–1483. вођени у циљу закључења примирја између султана Бајазита II и краља Матије Корвина” (Митровић 2006: 66), наведена писма представљају значајно сведочанство о употреби српског као дипломатског језика у преписци која је из Угарске од краја 15. века вођена са турским султанима и војним и обласним заповедницима,² те као таква завређују детаљније филолошко и лингвистичко истраживање.

Прва три писма позната су нам на основу издања Николе Радојчића (1953–1954: 353–355) које је приређено према фотографијама оригинала (из истанбулског Сараја) добијених од немачког турколога Франца Бабингера (уп. Радојчић 1953–1954: 350).³ Овим фотографијама – које се данас чувају у Архиву САНУ под сигнатурама 10070–1, 10070–3 и 10070–4 – користили смо се и ми у овој раду. Четврто и пето писмо познати су нам захваљујући немачком истраживачу Адолфу Дајсману, који их је заједно са другим неисламским рукописима пронашао у истанбулском Сарају. Он је фотографије писама уступио бугарском историчару Ивану Гошеву који их је први објавио 1932. године (Гошев 1932: 262–269) да би наредне године Дајсман донео преводе писама на немачки језик (Deissmann 1933: 102–105). Фотографије су затим преко Ивана Гошева и Станоја Станојевића дошле до Љубомира Стојановића који је њихове текстове објавио у другој књизи старих српских повеља и писама (Стојановић 1934: 487–489). Фотографија четвртог писма објављена је касније у Ђорђић 1991³: 358, док се фотографији последњег писма губи сваки траг. Идући за поменутом Дајсмановом студијом (1933), као и каснијим радовима о словенским рукописима у истанбулском Сарају (Харисијајес 1964–1965), покушали смо да дођемо до оригинала писама деспота Вука Гргуревића. Међутим, приликом посете Топкапи палати у Истанбулу (у новембру 2019. године) обавештени смо да

изјављује верност као новом турском господару. Катарина Митровић (2006: 73) прихвата мишљење Симе Ђирковића (1981: 387), који настанак првог писма везује за 1482. годину, а онда, сходно томе, претпоставља да би наредно писмо могло бити издато 1482. или 1483. године, а треће 1483. године (в. Митровић 2006: 74–75). За четврто писмо преузели смо датирање Станоја Станојевића (уп. Deissmann 1932: 102), док за пето писмо Катарина Митровић (2006: 79) наводи да је настало током лета или почетком јесени 1483. године.

² Поред наведених писама деспота Вука Гргуревића позната су нам још два српска писма из девете деценије XV века упућена из Угарске: писмо краља Матије Корвина султану Бајазиту II од 25. јуна 1487. године (уп. издање у Радојчић 1953–1954: 363–364) и писмо Стефана Баторија, дворског судије и ердељског војводе, Али-бегу Михалоглуу (1482–1489) (уп. издање у Радојчић 1953–1954: 362–363).

³ Уколико изуземо велики број примера за оу на месту љ, у Радојчићевом издању треба исправити следеће грешке: у првом писму уместо своени 6, са те(м) 6, бг 8х2, земље 10/11, први 12, в(т)зимла(м) 24/25, тоје 26, ниједна 27, сь сви(м) 28, долази према нашем читању своени 6, на те 6, бь 8х2, земљу 10/11, прьви 12, љзимла 24/25, тои 26, ниједне 27, сь све 28; у другом писму уместо го(с)подароу 1, 3, запа(д)ни(м) 3, долази према нашем читању г(в)подарљ 1, 3, запа(д)ниљ 1; у трећем писму уместо хрвабарствљ 2, подљна(в)ја 2, своени 5, все(х) 8, да и(х) в(д)прави(ш) 10, приема(м) 14, нашо(м) 14, 15, ниједна 16х2, воста(н)ски(х) 29, долази према нашем читању хрвабарствљ 2, подљнаю 3, своени 5, све 8, а ти да и љправи 10, приима 14, мољ 14/15, ниједне 16х2, воста(с)ке 29.

се тамо данас налази само турска копија писма Али-бегу Михалоглуу, али не и српска писма која су предмет овога рада. С обзиром на наведене околности, наше истраживање засновано је на грађи из прва четири писма, док је грађа из петог писма узимана селективно само као контролни корпус на основу већ поменутог Стојановићевог издања.⁴

Писма деспота Вука Гргуревића остала су до данас у целини непроучена са филолошке и лингвистичке стране. О писмима располажемо само са неколико узгредних филолошких коментара Николе Радојчића (1953–1954: 352) наведених уз издање текста, као и са неколико палеографских напомена Петра Ђорђевића (1991³: 125–127). Тако Радојчић (1953–1954: 352) за прво и треће писмо каже да су писани „или руком невештом или рукописом нечитким”, „углавном, чистим говорним језиком”, док за друго писмо наводи да је писано „китњастим рукописом од стране вешта писара”.⁵ Уз начела за приређивање текста писама Радојчић (1953–1954: 352) напомиње како „акцената у писмима има мало”, да су изостављани из издања „пошто су ударани без смисла и неконсеквентно”, а у вези са интерпункцијом примећује како је „тачка уношена у текст мало изнад линије”. Палеографске напомене Петра Ђорђевића (1991³: 125–127), засноване само на фотографији четвртог писма, односе се на морфолошке облике слова з, м, љ, ч, ж, и и н у контексту развита српског брзописа у 15. веку након престанка рада државних канцеларија.

Основни циљ нашег рада представља покушај да се сагледају најважније правописне одлике писама у контексту ресавске правописне школе, као и најважније језичке одлике у контексту дијалекатске диференцијације српских говора на територији некадашње Српске деспотовине и јужне Угарске крајем 15. века. Правописне и језичке одлике писама посматране су у ширем оквиру који нам пружају повеље и писма деспота Ђурђа Бранковића и његових наследника (према Поломац 2012а, 2012б, 2013, 2016, Ивић 1973), употреба српског језика у дипломатској преписци угарског двора у 15. и 16. веку (према Поломац 2018, 2020), као и употреба српског језика у преписци турских султана 15. и 16. века са Дубровником (према Лутовац Казновац 2019).

2. Истраживање је показало да су најважније одлике ресавског правописа у писмима деспота Вука Гргуревића веома слабо одражене. За сва писма карактеристично је одсуство графеме њ, као и доследно обележавање гласовне групе [ја] помоћу лигатуре ња на рашки начин:⁶ њаџитѣ I/2, IV/2, приџаѣство I/18, 22, ња I/24, II/5, V/25, 34, иџаѣ I/34, њаџи II/2, приџаѣ III/2/3, ња III/14, V/2, 18,

⁴ На основу поређења са фотографијом објављеном у Ђорђевић 1991³: 358 може се закључити како је Стојановићево издање четвртог писма верно оригиналу, те да у њему треба поправити само једну грешку: уместо први 12 треба прѣви 12. Следствено томе, може се претпоставити и да Стојановићево издање петог писма такође верно одражава оригинал, те да се може узети барем за контролни корпус.

⁵ К. Митровић (2006: 78) износи претпоставку да је нека од Вукових писама могао својом руком саставити поп Јован, његов поклисар, личност несумњиво учена и упућена у тајне дипломатије.

⁶ Примери се наводе тако што се римским бројем означава редни број писма према хронологији настанка (в. списак писама у претходној тачки), а арапским бројем ред у оригиналу. Примери из петог писма навођени су према реду у издању Љ. Стојановића.

иџниџа IV/14, своџа V/10, дџнаџа V/14, 28. Лигатура џа доследно се употребљава и за означавање група [џа] и [ња]: земџа I/2, II/2, воџа II/15, 17, 20, краџа III/25, покџањамо II/7, коџа IV/9.

Изолованим или малобројним примерима потврђене су графеме џ и ѿ, као и употреба надредних акценатских знакова. Тако би о графемаи џ могло бити речи само у примеру запџниџ II/1, у коме надредно м и џ чине лигатуру. Графема ѿ употребљава се само у двама примерима, у функцији обележавања /и/ испред /ј/ у страним називима месеци: иџџа I/34, иџниџа IV/14. У првоме писму бележи се више примера за и у овој позицији: приџтџество I/22, ниџдне I/27, док у кратком тексту четвртог писма нема других примера за /и/ испред /ј/. У трећем и петом писму /и/ испред /ј/ бележи се помоћу и и њ: приџтеџу III/2/3, ниџдне III/16x2, приџтџество V/4, 32, приџтеџу V/7, али здравџе III/3, весельџе III/3, знањџе V/12, ладџе V/23, 26.⁷ Посебно стоје примери са надредним словом и титлом: хотџе I/14, хотџемџ I/29, подџџа III/3, знаџе V/38, који могу упућивати и на скраћивање.

Запажањима Николе Радојчића (1953–1954: 352) о малобројним примерима и неконсеквентној употреби акценатских знакова потребно је додати и да се у писмима нешто већим бројем потврда бележи само двострука варија (кендема). Овај знак најчешће долази уместо очекиваног спирита изнад графеме ѡ,⁸ ређе изнад е и ю: своџи I/6, III/5, виџ порџчиџ I/13, говориџ I/30, писџ III/6, иџвана III/12, иџџе III/20, иџџа III/20; стоџки I/19, твоџ III/8. Вероватно се на овај начин могу објаснити и примери: џџи I/1, порџчилиџ II/3, колиџо II/4/5. У складу са традицијом пословноправне писмености Српске деспотовине (уп. Поломац 2016: 146–156) двострука варија се употребљава у функцији обележавања квантитета у облицима сложене придевске деklinације: велиџи I/2, 3, прџви I/12, 20, вџлиџу II/2, џестити IV/3, облицима именица и заменица: рџчи III/3 (ген. мн.), ми I/5, 14, 19, III/9, IV/11 (ном. мн.), ти III/10 (ном. јд.),⁹ џџ I/5, III/17, IV/8, као и у основинском делу и наставцима глагола: примисџ I/4, знаџ IV/3 (3. л. јд. през.). Поред двоструке варије, на квантитет упућује и удвајање вокала у облику ном. јд. личне заменице 1. л.: џа I/24, II/5, V/25, 34, као и у 3. л. јд. презента: знаџ II/3, дџа IV/11, V/8, 10. Од интерпункцијских знакова забележена је само тачка, употребљена „мало изнад линије”, како ју је већ описао Н. Радојчић (1953–1954: 352).

Највише правописних варијација у писмима бележи се у вези са обележавањем гласовне групе [је]. Доследном употребом е одликује се само друго писмо: ерџ II/3, е II/4. У првом писму бележи се знатно више примера за е него за лигатуру џе: порџџџе I/6, ерџ I/8, 10, 25, хотџе I/14, стоџки I/19, џџе I/2, хотџемџ I/29, верџџџ I/30 према џе I/8, ниџдне I/27. У осталим писмима стање је обрнуто – лигатура џе преовлађује над е: здравџе III/3, весельџе III/3, ниџдне III/16x2, неџне III/20, џе III/22 према ерџ III/9, 15, 20, џџе III/22; џе IV/5, 8, 9, верџџе IV/8/9, твоџе

⁷ Могуће је да се у наведеним примерима са њ огледа утицај Портине српске канцеларије (уп. Лутовац Казновац 2019: 84–85).

⁸ Писање двоструке варије изнад графеме ѡ одлика је неколико писама султана Мехмеда II Дубровнику из осме деценије 15. века (уп. Лутовац Казновац 2019: 107).

⁹ Аналогијом према облицима номинатива заменица *ти* и *ми* долази двострука варија и у дат. јд.: ми III/6, ти II/2, 3x2, 4x2.

IV/4 према ерѣ IV/4; своѣ V/6, 25, 26, твоѣ V/7, 9, 13, 16, 19, 25, 33, знанѣ V/12, ѣ V/12, 14, 24, некое V/13, сѣ V/22, ладѣ V/22, 26, стое V/27, своѣ V/29 према ерѣ V/12, 13, 17, 28, 29, знаѣ V/38, е V/13, 30, ели V/16, ерѣ V/19, 30, еднѣ V/31. С друге стране, приликом обележавања гласовних група [ље], [ње], [ће] и [ђе] употребљава се само лигатура ѣ: краљѣмъ I/12, краљѣве I/24, 26, III/15, V/11, 21, 26, љзимлѣ I/24/25, пошлѣмъ III/6, родитѣлѣ IV/12, родитѣ IV/12/13, краљѣвъ V/3, дошлѣ V/6, дошлѣ V/8, краљѣвѣ V/8/9, краљѣва V/12, 14x2, 24, 28/29, краљѣвѣ V/18, западнѣ I/2, негѣ I/4, III/21, неговѣ III/25, неговѣ V/20, неговѣ V/25, сѣмнѣ V/36, хокѣ I/10, III/24, хокѣшь I/21, V/17, кѣ I/25, нектѣ III/16, V/29, 31, кѣмо III/18/19, хокѣ V/7, 37, 31, V/20, нектѣ V/19, догѣ I/4, погѣ III/7.

На основу наведених правописних одлика може се закључити како писма деспота Вука Гргуревића одступају од стања које је забележено у главнини повеља и писама деспота Ђурђа Бранковића и његових наследника. Правопис писама деспота Вука Гргуревића најсличнији је правопису писама деспота Стефана Бранковића Дубровнику (1. октобар 1476). У овоме писму изостају графеме љ и ѣ, изостаје ѡ у функцији [ја] (доследно лигатура ѡ), изостају акценти и спирити и употреба интерпункције, а графеме ы и е (у функцији [је]) потврђене су само једним примером (уп. Поломац 2013: 131). У осталим писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића, као и у писмима султаније Марѣ, одлике ресавског правописа знатно су заступљеније (уп. Поломац 2013: 128–131, Ивић 1973: 340). Одсуство одлика ресавског правописа у писмима деспота Вука Гргуревића, као и у случају писама деспота Стефана Бранковића Дубровнику из 1476. године, може се објаснити њиховим световним карактером, али и друштвеноисторијским контекстом у коме су настали. Време опште несигурности након смрти деспота Ђурђа Бранковића и пада Српске деспотовине морало је оставити трага и на делатност писара у канцеларијама његових наследника (уп. Поломац 2013: 132). С друге стране, правопис писама деспота Вука Гргуревића сличан је правопису великог броја писама турских султана Мехмеда II и Бајазита II упућених Дубровнику (уп. Лутовац Казновац 2019: 293), што указује на могуће узајамне утицаје писмености из времена Српске деспотовине (и времена након њеног пада) и писмености Портине српске канцеларије.

3. С обзиром на стање у повељама и писмима деспота Ђурђа Бранковића и његових наследника (уп. Поломац 2012а: 134–141, 2012б: 343–350), и у писмима деспота Вука Гргуревића очекујемо петочлани вокалски систем: /а/, /е/, /и/, /о/, /у/, у коме су одржане промена /ѣ/ > /е/, /ѡ/ у /а/, вокалног /л/ у /у/ и /л/ на крају слога у /о/.

Графема ѣ пише се на етимолошком месту најчешће у вези са р, у карактеристичној лигатури:¹⁰ прѣвисѣомъ I/1, прѣслѡномъ I/1, прѣсветлѡ I/1, рѣчи I/5, 6, 10, П/3, III/11, 20, 21, IV/7, 8, добрѣ I/5, III/19, прѣвисѣомъ II/1, прѣсветлѡ II/1, прѣславнѡ II/1, амѣрѣ II/2, прѣслѡномъ IV/1, а знатно ређе и иза других сугласника: вѣровало II/4, тебѣ III/6 (дат. јд.). У истим позицијама долази и примери са овом графемом на месту етимолошког /*е/: ерѣ I/8, 10, 25, П/3, III/9, 15, 20, IV/4, рѣкли III/12, вѣликѡ II/1, вѣликѡ II/2, вѣлику II/2. Поред наведених примера, на

¹⁰ Наведена лигатура карактеристична је и за писма турских султана Мехмеда II и Бајазита II Дубровнику (уп. Лутовац Казновац 2019: 42–43).

екавизам писама недвосмислено упућују примери писања *є* на месту етимолошког /*ѣ/:

I: прѣсветлѣ 1, истѣнѣ 2 (дат. мн.), западнѣ 2 (дат. мн.), целивѣ 3, разѣмесмо 5, кнѣге 6 (лок. јд. ж. р.), на тѣ 6 (лок. јд.), сѣу си 8, мегю светлѣ кралнѣмь 12 (инстр. јд.), хотѣе 14, докле 17, 20, светѣ 23, светлѣти 24, 26, верѣ 25, сѣ свѣ 28 (инстр. јд.), хотѣемь 29, верѣешь 30.

II: прѣсветлѣ 1, целивѣ 2, по слѣге 4 (лок. јд.), лета 5.

III: баше 3 (дат. јд.), разѣмѣмо 5, ѣ кнѣге 5 (лок. јд.), верѣ 7, свѣ 8 (ген. мн.), верѣи 14, верѣ 14, светлѣти 15, хотѣ 23, вера 24, светлога 25, светлѣти 25, вослѣскѣ 25 (ген. мн.).

IV: светлѣ 1, целивамь 2, нашемь слѣгѣ ивванѣ 5, верѣе 8/9, на вѣе 10 (лок. јд.), целивѣ 11, верно 11, прѣвѣ црѣ 12 (дат. мн.).

V: внем кралнѣвѣ людѣ 8/9 (дат. мн.), по воѣ 15 (лок. јд.).

Из наведене грађе посебно се издвајају примери екавизма у одређеним морфолошким категоријама значајни као сведочанство процеса формирања косовско-ресавског дијалекта од краја 14. и током 15. века: а) дат. и лок. јд. именица ж. р.: баше III/3 (дат. јд. некадашње палаталне промене), ѣ кнѣге I/6, III/5, по слѣге 4, по воѣ V/15 (лок. јд. некадашње непалаталне промене);¹¹ б) облици придевских заменица са наставцима некадашње непалаталне промене: сѣ свѣ I/28 (инстр. јд.), свѣ III/8 (ген. мн.), внем кралнѣвѣ людѣ V/8 (дат. мн.), аналошки проширени и на друге облике унутар парадигме: мегю светлѣ кралнѣмь I/12, нашемь слѣгѣ ивванѣ IV/5 (инстр. јд.), на тѣ I/6, на вѣе IV/10 (лок. јд.), вослѣскѣ III/25 (ген. мн.), истѣнѣ и западнѣ землѣ I/2, прѣвѣ црѣ IV/12, внем кралнѣвѣ людѣ V/8/9 (дат. мн.).¹² И док се у лок. јд. именица женског рода, као и у инстр. јд. придевских заменица и придева наставци *-е* и *-ем* срећу доследно, у лок. јд. придевских заменица и ген. и дат. мн. придева наилазимо на колебање: поред на тѣ I/6, на вѣе IV/10 бележи се и на вѣо V/35, поред вослѣскѣ III/25, истѣнѣ и западнѣ землѣ I/2 бележи се и вослѣскѣ I/33, II/7, истѣни и западнѣ землѣ II/1, што би могло упућивати на то да

¹¹ Наведени примери забележени су и у другим пословноправним споменицима од краја 14. и током 15. века: у Струшком препису Душановог законика (уп. Грицкат-Радуловић 1975: 134), повељама и писмима кнеза Лазара и Вука Бранковића (уп. Стијовић 2008: 462, Поломац 2017: 66–67), у повељама и писмима деспота Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића (уп. Стијовић 2008: 462, Поломац 2012а: 136, 2016: 167–168), у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића (уп. Поломац 2012б: 325–327), у писмима султаније Маре (уп. Ивић 1973: 338), као и у Рударском законнику деспота Стефана Лазаревића (уп. Јовић 1968/1969: 406–407) и писмима турских султана Дубровнику (уп. Лутовац Казновац 2019: 188). За примере овога типа у говорима косовско-ресавског дијалекта уп. само Ивић 1994: 222.

¹² Примери су забележени и у повељама и писмима кнеза Лазара и Вука Бранковића (уп. Стијовић 2008: 464–466, Поломац 2017: 67), повељама и писмима деспота Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића (уп. Поломац 2012а: 136–137, 2012б: 346, 2016: 167–168), писмима султаније Маре (Ивић 1973: 338–339), у Рударском законнику деспота Стефана Лазаревића (уп. Јовић 1968/1969: 417–418, 425–427), као и у писмима турских султана Дубровнику (уп. Лутовац Казновац 2019: 360). За стање у говорима косовско-ресавског дијалекта уп. само Ивић 1994: 223, 2009: 65.

процес уопштавања косовско-ресавских наставака још увек није био завршен.¹³ С друге стране, о снази тенденције уопштавања косовско-ресавских наставака у нашим писмима сведочи чињеница да се примери са *-ex* и *-em* у ген. и дат. мн. придева пробијају и у формулаичним уводним и завршним деловима писама, у којима се начелно очекује конзервативније стање.

Иако се морфолошки икавизам бележи у писму деспота Стефана Бранковића Дубровнику из 1476. године: ни на *ѣи несѣ имѣ љ мѣ љбогѣ домѣ љчинѣ тестемѣтъ* (уп. Поломац 2012б: 346, 2016: 168), иако су најмање два писма деспота Вука Гргуревећа настала на територији данашњег Срема (прво у Купинику, четврто у Иригу), у њима нису потврђени примери икавизама који би могли упућивати на постанак шумадијско-војвођанског или смедеревско-вршачког дијалекта крајем 15. века.

Изузев четвртог писма у коме нису забележени примери вокала /a/ пореклом од некадашњег /ǣ/, у свим осталим писмима ова промена је потврђена:¹⁴ тадѣ I/23, восѣскѣ I/33, II/7, хрѣварѣствѣ III/2, посѣ III/19, сѣ порѣчѣ III/20, каѣ III/24, V/17, 28, восѣскѣ III/29, сам каѣ V/2, нашѣ сѣ V/3, сѣ нашѣ V/4, 5, саѣ V/16, посѣ V/16, 37, та самѣ рѣкаѣ V/18, ви рѣкаѣ V/30, таи V/31, ѡѡѡи V/32. На основу наведених потврда разложно је претпоставити да је у примеру љже III/16 (ген. јд.), вокал /a/ обележен на традиционалан начин графемом ѡ.

Судбина некадашњег вокалног /л/ у писмима деспота Вука Гргуревећа може се пратити само на основу његовога имена у потпису: *ѡѡѡ I/33, III/28, IV/17, ѡѡ III/6*.¹⁵ Већим бројем потврда посведочена је промена /л/ на крају слога у /o/: *сеѡ си I/8, си бѡѡ порѣчиѡ I/13, ѡѡѡ гѡѡѡѡ I/29/30, си писѡѡ III/5/6, нагнѡѡѡ V/5, си порѣчеѡѡ V/33/34*, што је такође очекивано у контексту података које нам пружају повеље и писма деспота Лазара и Стефана Бранковића, у којима је ова промена „системска одлика језика посведочена неспорним примерима” (Поломац 2012б: 350).¹⁶ Примери у којима је /л/ на крају слога непромењено долазе са надредним словом и титулом на крају речи, те као такви имају првенствено ортографски значај: *не бѣ љчинѣ I/8, ѡѡѡ гѡѡѡѡѡ II/4, ѡѡ гѡѡѡѡѡ II/5, посѣ III/19, сѣ порѣчѣ III/20, ви хотѣ III/23, нашѣ сѣ V/3, 4, 5, посѣ V/16, 37, самѣ рѣкаѣ V/18, ви љчинѣ V/30, сѣ направи V/36/37, сѣ каѣ V/2, ви рѣкаѣ V/30*.

Остале важније фонетске и фонолошке одлике језика писама деспота Вука Гргуревећа, забележене и писмима султаније Маре (уп. Ивић 1973: 339–340),

¹³ На исти закључак упућује и грађа из писама султаније Маре (уп. Ивић 1973: 338–339).

¹⁴ Вокал /a/ пореклом од некадашњег /ǣ/ забележен је и у повељама и писмима деспота Стефана и Лазара Бранковића (уп. Поломац 2012б: 349, 2016: 171). С друге стране, чување полугласника претпоставља П. Ивић (1973: 343) за писма султаније Маре Бранковић.

¹⁵ Потврде ове промене очекиване су с обзиром на стање других споменика пословноправне писмености 15. века из источних штокавских крајева: примери се бележе у Рударском законнику деспота Стефана Лазаревића (Јовић 1968/1969: 383), двама повељама деспота Ђурђа Бранковића из треће деценије 15. века (Поломац 2012а: 139–140) и повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића (Поломац 2012б: 349). У писмима султаније Маре нема примера за вокално /л/ (Ивић 1973: 339).

¹⁶ Промена /л/ на крају слога у /o/ забележена је и у писмима султаније Маре (уп. Ивић 1973: 339).

нису од значаја за дијалекатску диференцијацију српских говора у другој половини 15. века, али представљају важно сведочанство о превласти српског над српскословенским језиком у нашим писмима. Иницијално у- пореклом од *в-* доследно је одражено у духу српског језика (џ I/6, 9, 16, 34, III/2, 5, IV/14, V/9, 10, 28, џчџни I/8, џзимлџ I/24/25, џписасмо IV/7, џзговори IV/8, итд.), као и консонанти /ћ/ и /ђ/ у резултату новог јотовања *-јт-* и *-јд-*: доки V/9, догџ I/4, III/26, догџше IV/4, догџ V/22, нагџмо I/16, погџ III/7. Поред примера метатезе у заменичком корену *вс-* (<*вџс-*) у духу српског језика: свџ I/17, свџ I/28, свџ III/8, свџ III/13, сваки V/30, забележен је и један српскословенски пример сваке III/1 у уводној формули писма. Предлог и префикс *од* редовно се пишу са надредним д: џ I/4, 23, 24, 26, II/4, III/7, 13, 15, 16, 18x2, 21, IV/4, V/10, 36, џправџ III/10, џлџџило V/13, џ џлџџила 14/15. Прелаз /ж/ у /р/ доследно је проведен у везнику ерџ I/8, 10, 25, II/3, III/9, 15, 20, IV/4, V/12, 13, 17, 28, 29, ерџ V/19, 30, док очекивано изостаје у глаголу може I/16. Поред многобројних примера групе *(-)шт-* пореклом од *(-)чџт-*: џо I/5, 7, 9, 13x2, 26, 29, III/5, 11, 13, 17, 22, IV/5, 8, 9, V/19, 33, 37, џ II/4, ниџо V/19, бележи се и традиционално писање у примерима пџтџнога I/28, пџтџне III/1, пџтџени III/5, пџтџнога III/10.

4. Поред горенаведених примера дат. и лок. јд. ж. р. непалаталне и палаталне промене са наставком *-е*, у именичкој деklinацији су од највеће важности потврде наставка *-а* у ген. мн. м. р.: свџ вџашалара III/8, свџ поклџсара V/29 (поред грдџ I/33, II/7, III/29 у формули потписа),¹⁷ као и примери који би могли упућивати на процес аналитизације: до смедерџвџ III/27 (ген. јд.), сџв си на столџ џрџтва свога џџа I/8. Пример до смедерџвџ III/27 може упућивати на мешање генитива и локатива у једнини,¹⁸ док други пример може илустровати мешање акузатива и локатива.¹⁹ У писмима нису забележени примери који би упућивали на реструктурирање множинских падежа након губљења двојине: само землџ I/2, II/2 (дат. мн. ж. р.) и џри I/1, II/1, џри III/1 (инстр. мн. м. р.), али у уводним формулама адресације. Посебну пажњу завређују још и двојаки облици инстр. јд. м. р. некадашњих палаталних основа (кралџемџ I/12, али и џдрџ V/1) и ном. мн. м. р. по консонантској промени (родитџе IV/12, али и поклџсари V/21, 23, 27), као и примери лок. јд. м. и с. р. доследно са наставком *-у*: џ животџ I/9, џ кџпинџ I/34, по мџраџ II/4, IV/7, по иџваџ III/20, џ иригџ IV/14/15, џ залогџ V/10, по брџвџ V/13/14, џ нишџ V/22, џ крџшеџџ V/22/23, џ сигидинџ V/26, џ темџварџ V/26, на светџ V/35, џ хрџварџџџ III/2. Наставак *-ем* бележи се у дат. мн. м. р. некадашње *-џ-* и консонантске промене: людџ V/9, родитџелџ IV/12, а у акуз. мн. м. р. некадашње *-џ-* промене долази старији облик люди V/6, 11. Старији наставак *-ју* у инстр. јд. именица ж. р. некадашње *-џ-* промене потврђен је у примерима мџкџо V/13

¹⁷ Потврде наставка *-а* у ген. мн. именица бележимо у признаници деспота Стефана Бранковића о пријему дела очеве оставе (12. август 1457. године) (уп. Поломац 2016: 229).

¹⁸ Мешање ова два падежа у једнини забележено је у једном примеру и у повељи деспота Ђурђа Бранковића Дубровнику (17. септембар 1445): при сџпоџивџшаго кнеза лџзара, и при сџпоџивџшаго гџа и родитџела ми деспота сџтефана (уп. Поломац 2012а: 142, 2016: 210).

¹⁹ Неразликвање ова два падежа бележимо и у признаници деспота Лазара Бранковића Дубровнику (1457): ере џе гџџ крџ прџвџиџџ сџгаи свџта џ прџгџ (уп. Поломац 2016: 210). Ипак, на опрез приликом тумачења примера сџв си на столџ џрџтва свога џџа I/8 упућују примери из RJA XV: 169, у којима се види да се ради о устаљеном изразу.

и светлостъу V/18. Један српскословенски облик ген. јд. ж. р. долази у уводној формули адресације: и всаке пѣтене ѣти и слави III/1 (уп. у истом писму и српске облике стране III/15, 18 и ваке III/16).

У категорији заменица и придева – поред горенаведених примера са *-ем* у инстр. и лок. јд. и дат. мн. и *-ех* у ген. мн. – потребно је указати још и: а) на пример личне заменице 1. лица јд. у духу народног језика: њ III/14, V/2, 18, ња I/24, II/5, V/25, 34, б) на множинске падеже личне заменице 1. и 2. лица: на III/4, на III/13, 16, ва III/18 (ген.), на I/4, 5, 10, 13, III/5, 23, IV/5, 6, намъ I/7, 9, IV/4 (дат.), ни IV/9 (дат.), ва I/23 (акуз.), вами I/18, 19, 22, 27, III/22 (инстр.), в) на акуз. мн. ж. р. заменице 3. лица: да мѡ ње верѡне црѡтво ти IV/8/9, г) на употребу општих заменица цо годѡ III/17, када годѡ III/24, д) на употребу партикуле *j*:²⁰ таи V/31 (ном. јд. м. р.), ваи V/32 (акуз. јд. м. р.), таи V/16, 37 (акуз. јд. м. р.), тогаи V/15, 36, 37 (ген. јд.), внога V/33 (акуз. јд.), тои I/26 (ном. јд.), тои I/26, II/4, III/8, 12, 13, IV/6, V/5, 16, 28, 34, ѣи III/23, V/4 (акуз. јд.), ввои V/11 (акуз. јд.), ѣ) на примере употребе придева неодређеног вида: ѡ дѡгѡ животѡ I/9, докла годер те гѡне бѡ жива дрѡжи V/35.

5. У категорији глаголских облика најпре је потребно указати на фреквентне облике презента који ускључиво долазе у духу српског народног језика: а) целива I/3, II/2, IV/11, цѡвивамъ IV/2, ѡзимамъ I/25, примамъ III/14, молимъ III/20/21, давамъ V/11, ѡстави V/25, примамъ V/34 (1. л. јд.), б) хоќиешъ I/21, V/17, хоќиѡ III/24, верѡешъ I/30, зна III/8, 11x2, вѡправѡ III/10, дошлѡ V/8, имамъ V/36 (2. л. јд.), в) ѡмножи I/9, 30, II/5, IV/13, пише I/6, 7, 10, порѡчѡе I/6, 10, зна I/13, III/19, IV/3, V/1, 17, 33, знаа II/3, може I/16, вѡде I/17, I/20, 27, V/31, вѡде I/21, 23, III/18, V/4, чѡе I/22, III/22, има III/1, 26, погѡ III/7, искаже III/13, каже III/13, догѡ III/26, ѡзговори IV/8, верѡне IV/8/9, даа IV/11, V/8, 10, дошлѡ V/6, хоќи V/7, 20, 37, сврѡши V/17, 20, 21, 32, ѡстави V/25, неќи V/31, дрѡжи V/35 (3. л. јд.), г) покланѡмо I/7, молимо I/20, 29, справимо I/26/27, III/17, пошлѡмъ III/6, пѡтавимо III/27, саѡжимо IV/11 (1. л. мн.), д) сѡ IV/8, ѡине V/13, вѡдѡ V/15, догѡ V/22, сѡне V/22, стоѡ V/26, V/27, ходе V/23, 27, идѡ V/24, 26 (3. л. мн.). Међу наведеним примерима презента посебно истицање заслужују облици по V Белићевој врсти: ѡзимамъ I/25²¹, дошлѡ V/8, дошлѡ V/6, пошлѡмъ III/6.

Поред облика 3. л. јд. и мн. аориста: догѡ I/4, догѡше IV/4, казашѡ IV/5, посебно истицање заслужују облици 1. л. мн. доследно са наставком *-смо*:²² примисѡ I/4, разѡмесѡ I/5, пѡстисѡ I/14, нагѡмо I/16, послѡсмо I/28, III/9, IV/7, разѡмѡмо III/5, ѡписѡсмо IV/7, порѡчисѡ IV/7/8. Великим бројем примера потврђени су облици перфекта: сѡ порѡчѡи III/20, сам казѡ V/2, нашѡ сѡ V/3, 4, 5, самъ рѡвѡ V/18 (1. л. јд.), сѡ си I/8, си писѡ III/5, си порѡчѡваѡ V/33/34 (2. л. јд.), ѡ ѡчинѡ I/8, ѡ ѡчинѡ V/30, ѡ вѡрѡвало II/4, ѡ порѡчѡило III/22, IV/5/6, V/1/2, ѡ послѡло IV/9/10, ѡ вѡлѡчѡило V/13, ѡ

²⁰ Партикула је потврђена и у прилозима: дѡтали I/17, V/23, такои III/18, тѡи V/27.

²¹ Облици овога глагола по V Белићевој врсти забележени су и у повељама деспота Ђурђа Бранковића (Поломац 2012а: 144), у једном писму султана Бајазита II Дубровнику из 1485. године (Лутовац Казновац 2019: 244), као и у савременим косовско-ресавским говорима (в. Ивић 2002: 9).

²² У писмима султана Мехмеда II Дубровнику срећу се у овом облику и *-смо* и *-хмо*, док се у писмима султана Бајазита II налази само *-смо* (уп. Лутовац Казновац 2019: 249).

Џзнала V/12, кѣ ѿлѣчила V/14/15, кѣ ѿтавила V/24 (3. л. јд.), см̄ порѣчили II/3, м̄о пи-
сали и на рѣчи порѣчили III/11/12, смо рѣкли и наѣчили III/12 (1. л. мн.), сѣ били I/12,
сѣ слѣжили и харѣ давали I/20, сѣ слѣжили IV/11/13 (3. л. мн.), а свега у једном при-
меру и плусквамперфекта: си бив̄ порѣчив̄ I/13.

Поред очекиваних облика футура I: нексѣ чинити V/19 (2. л. јд.), кѣ бити I/25/26,
нексѣ вӣ III/16, нексѣ послати V/29 (3. л. јд.), кѣмо справити III/18 (1. л. мн.), бележе се
у 3. л. јд. и примери са енклитиком *те* (те доки V/9, те ходити V/11), забележеном
и у једном примеру у признаници деспота Лазара Бранковића Дубровнику из
1457. године (уп. Поломац 2016: 300–301),²³ а карактеристичном и за савремене
косовско-ресавске и источне призренско-тимочке говоре (уп. Ивић 2009: 170).

Забележени облици футура II и потенцијала не дају повода за шире
опсервације: бѣде говорив̄ I/29/30, бѣде говорѣ III/4 (3. л. јд.); вӣ говорѣ III/4 (1. л. јд.),
ви хотѣ III/23, ви рекѣ V/30, ви била I/17, ви дошла V/28, ви било V/19 (3. л. јд.), бис-
мо били I/10, бисмо слѣжили I/19 (1. л. мн.). Поред очекиваних облика императива:
верѣи III/14, даи V/38, прими III/21, пошли III/24, ѣстави V/22 (2. л. јд.), посебно
истицање заслужује облик императива у примеру: за тои **вигѣ** твоѣ цр̄тво ели вр̄бме
сада таи посл̄ чинити V/16/17, настао аналогичном према атематским глаголима, а
потврђен како у старим споменицима (уп. Даничић 1874: 336) тако и у савреме-
ним говорима косовско-ресавског и призренско-тимочког дијалекта (уп. Ивић
2009: 168).

О процесу губљења партиципа и настанку глаголских прилога у српском на-
родном језику сведоче примери стоѣки I/19 и чл̄вши I/14.

6. С обзиром на садржај и намену писама очекивана је употреба лексике
страног порекла. У категорији оријентализама, поред личних имена *Бајазит*,
Мурат и *Али-бег*, долазе владарске титуле *султан*, *амира/амире*,²⁴ *бег* и *хан*,²⁵
затим термини војног и државног устројства: *баша*,²⁶ *улак*²⁷ и *харач*. Посебно
истицање заслужује лексема *армаган* „дар, поклон” (в. Škaljić 1966: 98): и цо ни
кѣ цр̄тво ти армагѣ конна послало IV/10, која у RJA I: 110 долази само са потврдама
из народне поезије. Међу осталим речима страног порекла потребно је указати
на романизме *каштел* и *капетан* (титула деспота Вука Гргуревећа, „заповедник
града”, в. RJA IV: 841), затим на грецизам *склав* „слуга, роб” (уп. Vasmer 1944:
134, RJA XV: 241; детаљније о установи *склава* у ЛССВ: 671–672) и хунгари-
зам *орсаг* (мађ. ország, према RJA IX: 175 „држава, земља”, в. и *русак* у ЛССВ
634–635).

7. На основу најважнијих језичких одлика писама деспота Вука Гргуревећа
може се закључити како је српски језик употребљен у њима изграђен на основи

²³ Ови су облици забележени и у двама писмима султана Мехмеда II Дубровнику (уп. Лутовац Казновац 2019: 258–259).

²⁴ У средњовековним споменицима бележи се *амир*, *амира* и *амире* (уп. RJA I: 81).

²⁵ Према RJA III: 565 најстарије потврде долазе од 16. века.

²⁶ У нашим писмима у значењу „војни заповедник” (уп. ЛССВ: 503). У једном примеру: а
на верѣ великога гл̄оддара и свѣ башалдара IV/7/8 долази неадаптирани множински облик.

²⁷ У значењу „гласник” (Škaljić 1966: 631), према RJA XX: 487 са најстаријим потврдама
из 16. века.

косовско-ресавског дијалекта с краја 15. века, чије су најважније одлике екавизам у низу морфолошких категорија (дат. и лок. јд. именица ж. р. са наставком *-е*, наставак *-ем* у инстр. и лок. јд. и дат. мн. и *-ех* у ген. мн. заменица и придева), вокал /а/ пореклом од /ə/, вокал /у/ пореклом од вокалног /л/, вокал /о/ пореклом од /л/ на крају слога, облици презента типа *узимљем*, облици футура I са енклитиком *те* и облици императива типа *виђ*. На основу ових, али и других забележених језичких одлика, може се пратити континуитет употребе одлика косовско-ресавског дијалекта у повељама и писмима 14. и 15. века – од повеља и писама кнеза Лазара и господина Вука Бранковића преко повеља и писама Српске деспотовине до повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића, писама султаније Маре Бранковић и писама деспота Вука Гргуревића. Пад Српске деспотовине и померање политичких активности на територију јужне Угарске нису оставили трага у језику писама деспота Вука Гргуревића насталим на тлу данашњег Срема, будући да њихов језички тип – како смо показали – одражава традиције пословноправне писмености Српске деспотовине. Поређењем писама деспота Вука Гргуревића са сачуваним српским писмима из угарских канцеларија 15. и 16. века може се закључити како се највише језичких подударности налази са писмом дворског судије и ердељског војводе Стефана Баторија Али-бегу Михалоглуу (1482–1489),²⁸ нешто мање и са писмима краља Јована Запоље смедеревском санџак-бегу Мехмеду Јахијапашићу и његовом заменику Ферхату из 1537. године,²⁹ док се у основи српског језика писама угарског краља Матије Корвина из 15. века налази други дијалекатски тип.³⁰ Са друге стране, граfiјско-правописне и језичке подударности које се уочавају између писама деспота Вука Гргуревића и писама турских султана Мехмеда II и Бајазита II Дубровнику,³¹ упућују нас на путеве могућих узајамних утицаја писмености из времена Српске деспотовине (и времена након њеног пада) и писмености Портине српске канцеларије.

Цитирана литература

Гошев, Иван. „Две новооткрита писма на „деспот Вук” до султан Баязит хан”

²⁸ Детаљна филолошка анализа овога писма биће предмет посебног рада. За сада можемо указати само на екавизам у дат. јд. именица ж. р. и инстр. јд. заменица и придева (наставак *-ем*), као и на *-смо* и *-хмо* у I. л. јд. аориста.

²⁹ У овим писмима бележи се вокал /а/ пореклом од /ə/, екавизам у дат. јд. именица ж. р. и лок. јд. придевских заменица, као и наставак *-хмо* у I. л. мн. аориста (уп. Поломац 2020).

³⁰ На основу икавско-јекавске замене *jama*, као и на основу места настанка писма, претпоставили смо да се у основи језика писма краља Матије Корвина фра Александру Дубровчанину (2. новембар 1465) могао налазити дијалекат из кога су се касније развили посавски, славонски и икавски и јекавски говори слива реке Босне (уп. Поломац 2018: 44). Детаљна филолошка анализа писма краља Матије Корвина султану Бајазиту II о прекршајима примирја на граници (25. јун 1487) биће предмет посебног рада. За сада можемо указати само на екавску и икавску замену *jama* у овоме писму.

³¹ У основи језика писама Портине српске канцеларије налази се народни говор близак данашњем косовско-ресавском дијалекту (уп. Лутовац Казновац 2019: 360).

- бегъ”. Известия на историческото друштво въ София XI–XII, 1932: 265–269.
- [Gosheva, Ivan. „Dve novootkriti pisma na „despot Vuka” do sultana Bayazita hana bega”. Izvestiya na istoricheskoto druzhstvo va Sofiya XI–XII, 1932: 265–269]
- Грицкат-Радуловић, Ирена. „Језик Струшког преписа”. [У:] Мехмед Беговић (ур.). Законик цара Стефана Душана, књ. 1: Струшки и Атонски рукопис. Београд: САНУ, 1975, 125–157.
- [Grickat-Radulović, Irena. „Jezik Strušskog prepisa”. [U:] Mehmed Begović (ur.). Zakonik cara Stefana Dušana, knj. 1: Struški i Atonski prepis. Beograd: SANU, 1975, 125–157]
- Даничић, Ђура. Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека. У Биограду: Издање и штампа државне штампарије, 1874.
- [Daničić, Đura. Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika do svršetka XVII vijeka. U Biograd: Izdanje i štampa državne štamparije]
- Ђорђић, Петар. Историја српске ћирилице. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1991 (треће издање).
- [Đorđić, Petar. Istorija srpske ćirilice. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1991]
- Ивић, Павле. „О језику писама султаније Маре”. Јужнословенски филолог XXX/1–2, 1973: 337–345.
- [Ivić, Pavle. „O jeziku pisama sultanije Mare”. Južnoslovenski filolog XXX/1–2, 1973: 337–345]
- Ивић, Павле. Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 1994.
- [Ivić, Pavle. Srpskohrvatski dijalekti. Njihova struktura i razvoj. Novi Sad–Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića]
- Ивић, Павле. „Жупски говор као најтипичнији представник косовско-ресавског дијалекта”. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVI/1, 2002: 7–13.
- [Ivić, Pavle. „Župski govor kao najtipičniji predstavnik kosovsko-resavskog dijalekta”. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XLVI/1, 2002: 7–13]
- Ивић, Павле. Српски дијалекти и њихова класификација. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2009.
- [Ivić, Pavle. Srpski dijalekti i njihova klasifikacija. Novi Sad–Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009]
- Јовић, Душан. „О језику Закона о рудницима деспота Стефана Лазаревића”. Јужнословенски филолог XXVII, 1968/1969: 365–455.
- [Jović, Dušan. „O jeziku Zakona o rudnicima despota Stefana Lazarevića”. Južnoslovenski filolog XXVII, 1968/1969: 365–455]
- ЛССВ: Лексикон српског средњег века (ур. С. Ћирковић и Р. Михаљчић). Београд: Knowledge, 1999.
- [LSSV: Leksikon srpskog srednjeg veka (ur. S. Ćirković i R. Mihaljević). Beograd: Knowledge, 1999]
- Лутовац Казновац, Тамара. Језик писама турских султана Дубровнику. Докторска дисертација у рукопису. Крагујевац: ФИЛУМ, 2019.
- [Lutovac Kaznovac, Tamara. Jezik pisama turskih sultana Dubrovniku. Doktorska disertacija u rukopisu. Kragujevac: FILUM, 2019]
- Митровић, Катарина. „Пет писама деспота Вука Гргуревиха”. Браничевски гласник 3–4, 2006: 63–83.

- [Mitrović, Katarina. „Pet pisama despota Vuka Grgurevića”. *Braničevski glasnik* 3–4, 2006: 63–83]
- Поломац, Владимир. „О језику повеља и писама деспота Ђурђа Бранковића са аспекта историјске дијалектологије”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LV/1, 2012а: 121–147.
- [Polomac, Vladimir. „O jeziku pisama povelja i pisama despota Đurđa Brankovića sa aspekta istorijske dijalektologije”. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* LV/1, 2012а: 121–147]
- Поломац, Владимир. „Језик повеља и писама деспота Лазара и Стефана Бранковића са аспекта историјске дијалектологије”. *Српски језик* XVII, 2012б: 333–359.
- [Polomac, Vladimir. „Jezik povelja i pisama despota Lazara i Stefana Brankovića sa aspekta istorijske dijalektologije”. *Srpski jezik* XVII, 2012b: 339–359]
- Поломац, Владимир. „Ресавски правопис у повељама и писмима деспота Лазара и Стефана Бранковића”, *Митолошки зборник* 29, 2013: 105–134.
- [Polomac, Vladimir. „Resavski pravopis u poveljama i pismima despota Lazara i Stefana Brankovića”, *Mitološki zbornik* 29, 2013: 105–134]
- Поломац, Владимир. *Језик повеља и писама Српске деспотовине*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2016.
- [Polomac, Vladimir. *Jezik povelja i pisama Srpske despotovine*. Kragujevac: FILUM, 2016]
- Поломац, Владимир. „О правопису и језику повеља и писама Вука Бранковића”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LX/2, 2017: 59–71.
- [Polomac, Vladimir. „O pravopisu i jeziku povelja i pisama Vuka Brankovića”. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* LX/2, 2017: 59–71]
- Поломац, Владимир. „Писмо краља Матије Корвина фра Александру Дубровчанину: текст и филолошки коментар”. *Philologica* LXXXVII, 2018: 37–47.
- [Polomac, Vladimir. „Pismo kralja Matije Korvina fra Aleksandru: tekst i filološki komentar”. *Philologica* LXXXVII, 2018: 37–47]
- Поломац, Владимир. „Два српска писма угарског краља Јована Запоље из XVI века: текст и филолошки коментар”. *Археографски прилози* 42 (2020): 51–75.
- [Polomac, Vladimir. „Dva srpska pisma ugarskog kralja Jovana Zapolje iz XVI veka: tekst i filološki komentar”. *Arheografski prilozi* 42 (2020): 51–75]
- Радојчић, Никола. „Пет писама с краја XV века”. *Јужнословенски филолог* XX, 1953–1954: 343–367.
- [Radojčić, Nikola. „Pet pisama s kraja XV veka”. *Južnoslovenski filolog* XX, 1953–1954: 343–367]
- Стојановић, Љубомир. *Старе српске повеље и писма*. књ. 2. Београд: СКА, 1934.
- [Stojanović, Ljubomir. *Stare srpske povelje i pisma*, књ. 2. Beograd: SKA, 1934.]
- Стијовић, Рада. „Неке особине народног језика у повељама кнеза Лазара и деспота Стефана” *Јужнословенски филолог* XLIV, 2008: 457–472.
- [Stijović, Rada. „Neke osobine narodnog jezika u poveljama kneza Lazara i despota Stefana” *Južnoslovenski filolog* XLIV, 2008: 457–472]
- Харисијадес, Мара. „Словенски рукописи у Библиотеци Сараја у Истанбулу”. *Старинар* XV–XVI, 1964–1965: 145–161.
- [Harisijades, Mara. „Slovenski rukopisi u Biblioteci Saraja u Istanbulu”. *Starinar* XV–XVI, 1964–1965: 145–161]
- Deissmann, Adolf. *Forschungen und Funde im Serai. Mit einem Verzeichnis der*

- nichtislamischen Handschriften im Topkapu Serai zu Istanbul. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co, 1933.
- RJA: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1886–1976.
- Škaljić, Abdulah. Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Sarajevo: Svjetlost, 1966.
- Vasmer, Max. Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1944.

Vladimir R. Polomac

ON THE ORTHOGRAPHY AND LANGUAGE IN LETTERS BY DESPOT VUK GRGUREVIĆ

Summary

The paper investigates the most important orthographic and linguistic features of four letters by Despot Vuk Grgurević (known in folk tradition as *Zmaj-Ognjeni Vuk* (*engl. the Dragon-Fire Wolf*)) addressed to the Turkish Sultan Bayezid II during 1482 and 1483, as well as a letter sent in 1483 to Bayezid's military commander Ali Bey Mihalbegović. The aforementioned letters serve as a significant testimony to the use of the Serbian language in the diplomatic correspondence conducted from Hungary with the Turkish sultans and regional commanders in the late 15th century. Due to the predominant absence of the features of Resavian orthography, the letters in question deviate from the majority of the charters and letters of Despot Đurađ Branković and his successors. On the other hand, by using the Serbian language based on the recognizable features of the Kosovo-Resavian dialect of the 15th century: 1) ekavism in a number of morphological categories: dat. and loc. sg. nouns f. with the suffix *-e*, the suffix *-em* in instr. and loc. sg. and dat. pl. and *-eh* in gen. pl. of pronouns and adjectives, 2) vowel /a/ originating from /ə/, 3) vowel /u/ originating from vocalic /l/, 4) vowel /o/ originating from /l/ at the end of a syllable, 5) forms of present in the form of *uzimljem*, 6) forms of future I with the enclitic *te* and 7) forms of the imperative of the type *viđ*; letters by Despot Vuk Grgurević establish a continuity with charters and letters of the Serbian Despotate, along with the letters from the offices of the Turkish sultans Mehmed II and Bayezid II.

Keywords: Serbian, language of diplomacy, Despot Vuk Grgurević, historical dialectology, 15th century.